

Právo dítěte znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce

The Right of the Child to Know One's Origin in the Context of Assisted Reproduction

Mgr. Ing. Marie Kohoutová, Katedra právních dovedností, Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Abstract: The right to know one's origins is considered a natural right of every individual and includes knowledge of one's parents, ancestors and genetic family in general. This right is not only a matter of legal inquiry, but also an ethical and psychosocial issue. The discussion focuses on a comparison of different legal approaches to the protection of the right to know one's origins, which are anonymous and non-anonymous germ cell donation. While the Czech legal system allows only anonymous donation, Germany and Denmark apply models that promote greater transparency. The issue is also reflected in international documents such as the Convention on the Rights of the Child, which in theory support the right to know one's origins, but practical implementation is often limited by the protection of other interests, such as the anonymity of donors. The article analyses how these conflicts are resolved in the Czech Republic and offers a comparison with legal regulations in Germany and Denmark, providing possible directions for reforming the Czech legal system in favour of the rights of children born using assisted reproduction.

Key words: right to know one's origins – assisted reproduction – gamete donation

Anotace: Právo znát svůj původ je považováno za přirozené právo každého jedince a zahrnuje poznání vlastních rodičů, předků a obecně genetické rodiny. Toto právo není jen předmětem právního zkoumání, ale zároveň také otázkou etickou a psychosociální. Diskuse se soustředí na srovnání různých právních přístupů k ochraně práva znát svůj původ, kterými jsou anonymní a neanonymní darování zárodečných buněk. Zatímco český právní řád umožňuje pouze anonymní darování, Německo a Dánsko uplatňují modely podporující větší transparentnost. Problematika je také reflektována v mezinárodních dokumentech, jako je Úmluva o právech dítěte, které teoreticky podporují práva na znalost původu, ale praktická realizace je často omezena ochranou jiných zájmů,

například anonymitou dárců. Článek analyzuje, jak jsou tyto konflikty řešeny v České republice, a nabízí srovnání s právními úpravami v Německu a Dánsku, poskytující možné směry pro reformu českého právního systému ve prospěch práv dětí narozených s využitím asistované reprodukce.

Klíčová slova: právo znát svůj původ – asistovaná reprodukce – darování zárodečných buněk

ÚVOD

Právo znát svůj původ je považováno za základní právo každého jedince. Potvrzují to i mezinárodní lidskoprávní dokumenty, mezi nimiž je například Evropská úmluva o ochraně lidských práv.¹ Toto právo je hluboce zakořeněné v lidské potřebě porozumět své vlastní historii, která ovlivňuje psychickou pohodu a smysl pro identitu. Pojem „znát svůj původ“ je komplexní a skládá se z několika aspektů, které mohou pro každého být v něčem odlišné.² Obecně se jedná o právo jedince znát své rodiče, své předky a svou genetickou rodinu. Problematika tohoto práva tedy rozhodně není jen předmětem právního zkoumání, ale zároveň také otázkou etickou a psychosociální.³ To však neznamená, že by snad měla být právem opomínána.⁴

Většina států si je tohoto faktu vědoma, a proto k právu znát svůj původ nějak přistupuje. Přístupy se různí, některé právní řády je uznávají výslovně, některé jeho ochranu dovozují z mezinárodních předpisů a některé se o něm v podstatě nevyjadřují. Tento fakt je dán zejména rozdílným kulturněhistorickým vývojem jednotlivých lidských společností.⁵

O právu znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce se hovoří ve spojitosti s darováním zárodečných buněk a týká se stále většího počtu osob. Existují dva základní přístupy právních řádů k zajištění ochrany práva znát svůj původ. Jedná se o povolení pouze anonymního darování zárodečných buněk, anebo naopak pouze neanonymního darování, tzv. *open donation*⁶. Anonymitou je myšleno poskytnutí pouze neidentifikujících informací. Kromě těchto dvou opačných přístupů ještě některé právní řády uplatňují kombinaci obou s tím, že si sami dárci, respektive příjemci mohou rozhodnout, jakou variantu zvolí ve svém případě. V kontextu tohoto článku byl jako zastánce anonymity vybrán český právní řád, *open donation* je uplatňováno v Německu a kombinace obojího v Dánsku. Kromě těchto států ale asistovanou reprodukci s využitím darovaných zárodečných buněk umožňuje množství

¹ Čl. 7 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv. [online] [cit. 2024-02-14] Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

² RAVITSKY, Vardit. “Knowing Where You Come From”: The Rights of Donor Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*. 2010, Vol. 11, No. 2 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1171&context=mjlst>.

³ ESHRE Working Group on Reproductive Donation – KIRKMAN-BROWN, Jackson – CALHAZ-JORGE, Carlos – DANCET, Eline A. F. – LUNDIN, Kersti – MARTINS, Mariana – TILLEMANN, Kelly – THORN, Petra – VERMEULEN, Nathalie – FRITH, Lucy. Good practice recommendations for information provision for those involved in reproductive donation. *Human Reproduction Open*. 2022, Vol. 2022, No. 1.

⁴ FRINTA, Ondřej – FRINTOVÁ, Dita. Význam analýzy DNA: Nad jedním nálezem Ústavního soudu. In: RADVANOVÁ, S. (ed.). *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, s. 22.

⁵ MITRA, Sayani. Crossborder reflows: Comparing the cases of India, Germany, and Israel. In: MITRA, Sayani – SCHICKTANZ, Silke – PATEL, Tulsi (eds). *Cross Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018, s. 83–102.

⁶ Darování zárodečných buněk v takovém právním řádu, který umožňuje dítěti po dosažení určitého věku získat identifikující informace o dárci.

dalších států, jen v Evropě se jedná o všechny státy kromě Albánie, Bosny a Hercegoviny, Rumunska, Irska a Ukrajiny.⁷

Otázka, zda by děti měly mít právo znát svůj biologický původ, je předmětem mezinárodních právních úvah. Mnohé mezinárodní dokumenty, jako je Úmluva o právech dítěte, zahrnují právo dětí na znalost jejich původu, což Česká republika jako signatář těchto dokumentů teoreticky podporuje. Tato práva jsou však v praxi často omezena stávajícími právními rámci, které mají za cíl chránit jiné zájmy, jako je již zmíněná anonymita dárců. Tento článek se zaměřuje na analýzu toho, jak jsou tyto konflikty řešeny v České republice, a nabízí srovnání s právními úpravami v Německu a Dánsku, kde jsou práva na znalost původu lépe chráněna, aby se poskytly možné cesty pro reformu českého právního systému ve prospěch práv dětí narozených z asistované reprodukce.

Cílem tohoto článku je prozkoumat právní úpravy týkající se práva dítěte znát svůj původ, zjistit, zdali je v kontextu asistované reprodukce v českém právním řádu toto právo dostatečně zajištěno, a pokud by tomu tak nebylo, navrhnout možná řešení nebo vylepšení stávající situace. Budou také zohledněny zájmy, které v této oblasti mohou kolidovat, jako je ochrana identity dárců versus právo dítěte zjistit informace o svém původu.

1. PRÁVO ZNÁT SVŮJ PŮVOD

O právu znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce se hovoří ve spojitosti s darováním zárodečných buněk a týká se stále většího počtu osob. Souvisí s možností získat informace o svém genetickém původu, o svých genetických rodičích. To může být významné nejen pro osobní identitu jedince, ale také pro jeho lékařskou historii a potenciální dědičná zdravotní rizika.⁸ Naopak toto právo nesouvisí pouze s asistovanou reprodukcí, a není tedy žádnou novinkou v oblasti lidských práv. Lze o něm hovořit také v souvislosti s adopcí, tzv. babyboxy nebo anonymními porody.⁹

Povolení nebo naopak limitace tohoto práva však neleží pouze na straně státu. Také rodiče, kteří dítě vychovávají, mohou stát v roli štítu bránícího tomu, aby se dítě dozvědělo, že tito lidé nejsou jeho genetickými rodiči. Pro rodiče totiž neexistuje státem vymahatelná povinnost informovat své děti o detailech jejich zplazení.¹⁰

Je zřejmé, že ne každý jedinec nedostatek informací o svém genetickém původu bere jako poškození základních práv. Pokud však jednotlivec nemůže využít právo znát svůj genetický původ bez ohledu na to, zda skutečně chce, nebo nechce toto právo využít, je tím pádem limitován v možnosti vytvářet si vztahy s osobami geneticky spřízněnými a získat kompletní obraz o své identitě. Obsahem

⁷ RAVITSKY, Vardit. "Knowing Where You Come From": The Rights of Donor Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness.

⁸ RAVITSKY, Vardit. The Right to Know One's Genetic Origins and CrossBorder Medically Assisted Reproduction. *Israel journal of health policy research*. 2017, Vol. 6, No. 1, s. 2.

⁹ KONEČNÁ, Hana. *Rodičem kdykoliv a jakkoliv?: Průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí*. Praha: Mladá fronta, 2017.

¹⁰ Ibidem.

práva znát svůj původ je tedy také povědomí o vlastní identitě.¹¹ Tou se rozumí vnímání sebe sama ve společnosti s ohledem na vlastní individualitu.¹²

V případech, kdy legislativa daného státu přístup k identifikujícím informacím povoluje, může informace o okolnostech početí uškodit tím, že je jedinec ve výsledku zmatenější, než byl předtím. Celý život si myslel, že má pouze dva rodiče. Najednou se objeví další osoba, kterou nikdy předtím nepoznal, a musí se rozhodnout, zda ji poznat chce, nebo nechce. Sdělením informace je na něj tedy nepřímo vyvíjen tlak, aby se rozhodl, jestli chce pátrat po něčem, co do té doby nepotřeboval, neboť si myslel, že všechno potřebné již ví.

Existují však i opačné názory. Studie z různých let a zemí ukázaly, že informování dětí o okolnostech jejich početí, ať už šlo o využití dárcovských zárodečných buněk či jiné specifické metody, nevedlo k významným rozdílům v rodinných vztazích nebo psychické pohodě mezi rodinami, které tuto informaci sdělily, a těmi, které ji nesdělily. Jedna z australských studií z roku 2015¹³ a britská studie z roku 2012¹⁴ potvrdily, že sdělení informací o genetickém původu neovlivňuje funkčnost rodinných vztahů ani psychické nastavení. Naopak, dlouhodobá studie z roku 2017 zjistila, že děti, které byly o svém genetickém původu informovány před sedmým rokem života, vykazovaly ve čtrnácti letech lepší rodinné vztahy a vyšší psychickou pohodu.¹⁵

Právní úpravy týkající se práva znát svůj původ se liší podle jurisdikce. Zatímco některé země, jako Dánsko a Německo, poskytují mechanismy, které umožňují dětem zjistit identitu svých biologických rodičů po dosažení určitého věku, jiné země, včetně České republiky, si udržují striktnější pravidla pro anonymitu, což může být motivováno ochranou soukromí dárců. Tato rozdílná legislativa reflektuje kulturní a sociální hodnoty jednotlivých společností a jejich přístup k právům dětí a dárců.

2. PŘÍSTUP K PRÁVU ZNÁT SVŮJ PŮVOD V ČESKÉ REPUBLICE

Právo znát svůj původ není v českém právním řádu explicitně zakotveno. Základním kamenem české právní úpravy darování zárodečných buněk je princip anonymity dárců. Tento princip je zásadním právním mechanismem, který chrání identitu dárců gamet, tedy vajíček i spermií. Anonymita zaručuje, že dárci nejsou a nemohou být identifikováni příjemci ani dětmi, které z darovaných gamet vzniknou.

¹¹ DE MELO-MARTÍN, Inmaculada. The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There a Right to Know One's Genetic Origins? *Hastings Center Report*. 2014, č. 2, s. 28–35.

¹² DRAGHICI, Andreea – DIDEA, Ionel – DUMINICA, Ramona. The Right of Children to Know Their Parents – a Constitutive Element of the Child's Identity. *Acta Universitatis Danubius*. 2013, vol. 9, no. 1, s. 116.

¹³ KOVACS, Gabor Thomas – WISE, Sarah – FINCH, Sue. Keeping a child's donor sperm conception secret is not linked to family and child functioning during middle childhood: an Australian comparative study. *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology*. 2015, Vol. 55, no. 4, s. 390–396.

¹⁴ FREEMAN, T. – GOLOMBOK, S. Donor insemination: a followup study of disclosure decisions, family relationships and child adjustment at adolescence. *Reproductive biomedicine online*. 2012, č. 25, s. 193–203.

¹⁵ ILLOI, Elena – BLAKE, Lucy – JADYA, Vasanti – ROMAN, Gabriela – GOLOMBOK Susan. The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing of adolescents conceived by reproductive donation: a longitudinal study from age 1 to age 14. *Journal of child psychology and psychiatry*. 2017, Vol. 58, no. 3, s. 315–324.

Dodržování anonymity mezi dárce a neplodným párem je uplatňován i s ohledem na to, že statusové poměry dětí narozených z asistované reprodukce jsou upraveny prameny občanského práva, zejména zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“). Matkou dítěte je vždy žena, která je porodila,¹⁶ a pro určení otce jsou uplatňovány domněnky založené na jeho vztahu k matce dítěte.¹⁷ Mezi anonymním dárce a dítětem tedy nevzniká žádný příbuzenský vztah.

Tato anonymita je chráněna i v případě, že by dítě vyjádřilo přání zjistit identitu svých biologických rodičů po dosažení zletilosti. Vzájemnou anonymitu dárce a neplodného páru má za povinnost zajistit poskytovatel zdravotních služeb, tedy kliniky asistované reprodukce. Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „z. s. z. s.“), který tuto oblast upravuje, se však blíže nevěnuje zajištění vyloučení příbuzenského vztahu mezi ženou, která umělé oplodnění podstupuje, a anonymním dárce. Tím se současná právní úprava liší od předchozí právní úpravy podle zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, který tuto situaci explicitně zakazoval.¹⁸

Přes výše uvedené nicméně není anonymita dárce neprolomitelná. Z. s. z. s. sice umožňuje poskytovateli zdravotních služeb zajistit dárce anonymitu, zároveň je ale poskytovatel povinen po dobu 30 let od provedení umělého oplodnění uchovávat údaje o zdravotním stavu dárce a na základě písemné žádosti je předat neplodnému páru nebo osobě, která se narodila z asistované reprodukce, ovšem až po nabytí zletilosti.¹⁹ Tímto krokem je možné vyřešit takové otázky dítěte narozeného z asistované reprodukce, které se týkají dědičných chorob nebo konkrétní anamnézy dárce, a je tím naplněn lékařský aspekt práva znát svůj původ. Nicméně je nutné podotknout, že v případě dědičných onemocnění se jedná pouze o takové informace, které dárce sám poskytl, a v případě zdravotní anamnézy se jedná o výčet takových onemocnění, která se zjišťují v souvislosti s odběrem zárodečných buněk, nikoliv všechny myslitelné zdravotní obtíže.

Přestože není právo znát svůj původ zakotveno v českých právních předpisech, neznamená to, že v této oblasti Česká republika není vázána mezinárodními dokumenty. Základním mezinárodním dokumentem týkajícím se práva znát svůj původ je Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“) přijatá v roce 1989 na půdě OSN, k níž ČSFR přistoupila v roce 1991.²⁰ Její článek 7 odst. 1 zakotvuje pro každé dítě právo znát své rodiče, pokud to je možné. Úmluva nerozlišuje mezi právními a genetickými rodiči, dítě má tedy podle ní právo poznat všechny osoby, které by mohly být za jakýkoliv typ rodiče

¹⁶ Ust. § 775 občanského zákoníku.

¹⁷ Ust. § 776 a násl. občanského zákoníku.

¹⁸ Srov. ust. § 27e odst. 2 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu: „*K oplození vajíčka nesmí být použity spermie, o nichž je známo, že pocházejí od muže, který je příbuzným v řadě přímé nebo sourozencem, strýcem, bratrancem nebo dítětem bratrance nebo dítětem sestřence ženy, jejíž vajíčko se k metodě asistované reprodukce použije, anebo příjemkyně.*“

¹⁹ § 10 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

²⁰ Sdělení č. 104/1991 Sb., ve znění sdělení č. 41/2010 Sb. m. s.

považovány.²¹ Česká republika k tomuto článku učinila výhradu.²² Tato výhrada v konečném důsledku znamená, že dítě nemá ze strany zákonodárce jistotu zajištění práva poznat identitu svých rodičů, včetně rodičů genetických, kterých se právě využívání darovaných zárodečných buněk nejvíce týká. Česká republika je v přístupu k právu znát svůj původ pravidelně kritizována ze strany mezinárodního společenství. Důvodem je zejména dodržování zmíněné výhrady k článku 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, přestože ČR byla opakovaně vyzývána Výborem pro práva dítěte, aby výhradu uplatňovat přestala.²³

Dále je právo znát svůj původ v kontextu evropského kontinentu zakotveno v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, zkráceně Evropské úmluvě o ochraně lidských práv (dále jen „EÚLP“), mezinárodním dokumentu vytvořeném v roce 1950 Radou Evropy a proti porušování chráněném ESLP. Konkrétně se jedná o článek 8 EÚLP.²⁴ ESLP ve svých rozhodnutích několikrát uznal, že článek 8 EÚLP (právo na respektování soukromého a rodinného života) lze aplikovat také na případy týkající se práva znát svůj původ v několika rozhodnutích, jako je například případ *Jäggi vs. Švýcarsko*²⁵ nebo *Odièvre vs. Francie*²⁶. Státy, které stále striktně dodržují anonymitu dárcovství gamet, jsou tak ve své podstatě s EÚLP v rozporu.²⁷

Kromě výhrady k čl. 7 Úmluvy je problematický také nedostatek vnitrostátní právní úpravy. Z toho důvodu i soudní praxe ohledně práva znát svůj původ není možným podkladem pro možnost získání požadované informace. Jediným odkazem na zajištění práva znát svůj původ závazným i pro českou právní úpravu je pouze vázanost mezinárodními právními předpisy, které jej obsahují, konkrétně čl. 8 EÚLP. V souladu s českou právní úpravou existuje možnost získat informace o zdravotní anamnéze genetického rodiče, ovšem pouze po dobu 30 let. Nejedná se však v žádném případě o identifikující informace o dárci.²⁸ Znalost informací o zdravotní anamnéze dárce však může být přínosná například pro ošetřující lékaře dítěte, protože právní rodiče, kteří by byli za normálních okolností dotázáni na informace o vlastním zdravotním stavu, je sami od sebe neznají.

²¹ MIČICOVÁ, Barbora. Implementace Úmluvy o právech dítěte v České republice. In: *psp.cz* [online]. Leden 2017 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=91260>.

²² Celý text výhrady ČR k čl. 7 Úmluvy: „V případech nezrušitelných osvojení, které jsou založeny na principu anonymity takovýchto osvojení, a umělých oplodnění, kde je lékař pověřený operací žádán zajistit, že manžel a manželka na jedné straně a dárce na straně druhé zůstanou jeden druhému neznámí, není nesdělení jména přirozeného rodiče nebo přirozených rodičů dítěte v rozporu s tímto ustanovením.“

²³ MIČICOVÁ, Barbora. Implementace Úmluvy o právech dítěte v České republice. In: *psp.cz* [online]. Leden 2017 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=91260>.

²⁴ Evropská úmluva o ochraně lidských práv. In: *European Court of Human Rights* [online]. [cit. 2024-02-14] Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf.

²⁵ *Jäggi vs. Švýcarsko* z 13. 7. 2006 (č. 58757/00), odst. 37.

²⁶ *Odièvre vs. Francie* z 13. 2. 2003 (č. 42326/98).

²⁷ TRAPPE, Heike. *Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation*, s. 269–288.

²⁸ § 10 odst. 2 zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, v platném znění.

3. SROVNÁNÍ S JINÝMI PRÁVNÍMI ŘÁDY

Současná právní úprava zajišťující právo znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce v Německu je velmi odlišná oproti právní úpravě české. V roce 2007 zrušilo Německo anonymitu dárců spermií, čímž se připojilo k obecnému trendu západoevropských zemí přesouvat právní úpravu od naprosté anonymity dárců k možnosti dítěte zjistit identitu dárce, tedy svého genetického rodiče. Tato data jsou zpřístupněna osobám od 16 let a musí být podle platné právní úpravy zachována po dobu 110 let.²⁹

Právo znát svůj původ je v posledních několika desetiletích shodně zajišťováno německými soudy. Ty se při rozhodování odkazují na Grundgesetz (GG), německou ústavu, konkrétně nejčastěji na článek 2 odst. 1, jež zakotvuje právo na svobodný rozvoj vlastní osobnosti. Toto právo je omezitelné, na rozdíl od článku 1 odst. 1 GG, který zakazuje omezení lidské důstojnosti. Soudy tedy nemohou rozhodovat automaticky bez dalšího posuzování kolidujících práv, ale musí vždy postupovat podle zásady proporcionality.³⁰ Právo znát svůj původ je však díky rozhodování soudů považováno za součást obecných osobnostních práv, je tedy zakotveno také vnitrostátní právní úpravou. V minulosti soudy rozhodovaly případy týkající se nemanželských dětí nebo určování rodičovství a teprve v posledních letech přišly na řadu případy týkající se asistované reprodukce, respektive darování zárodečných buněk.

Zásadním byl případ Sarah P. z roku 2013, který vedl ke změně právní úpravy týkající se darování zárodečných buněk. Tehdy dvaadvacetiletá Sarah se domáhala prolomení anonymity svého biologického otce, anonymního dárce. Rozsudek krajského odvolacího soudu v Hammu (Oberlandesgericht Hamm) toto v jejím konkrétním případě umožnil. Právě uznání práva znát identitu svých genetických rodičů v kontextu asistované reprodukce s sebou v konečném důsledku přineslo změnu legislativy. Z anonymního darování přešlo k *open donation*, a tedy k mnohem širšímu zajištění práva znát svůj původ v případě dětí narozených s využitím darovaných zárodečných buněk.³¹

Německý systém tak v současné době umožňuje dětem, které dosáhnou určitého věku, získat přístup k identifikačním údajům dárců. Tato možnost je zakotvena v zákoně a je považována za krok vpřed ve srovnání s českým právním řádem. Německý přístup je projevem situace, kdy právo znát svůj původ převažuje nad právem dárců na ochranu jejich identity, což bylo poprvé prolomeno právě zmíněným případem Sarah P. Zjistit informace o biologických rodičích mohou osoby starší 16 let.³²

Dánsko je často vnímáno jako příklad nejlepší praxe v rámci regulace asistované reprodukce a zároveň jedním z nejčastěji vyhledávaných evropských států v této oblasti. V zemi sídlí jedny z největších světových spermabank, Cryos v Aarhusu a European Sperm Bank v Kodani, a pro neplodný pár je zde

²⁹ Samenspenderregister. In: *Bundesminister für Gesundheit* [online]. [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffvonaz/s/samenspenderregister.html>

³⁰ KÖPPEN, Saskia. *Samenspende Und Register*. 1. vydání. Berlin/Heidelberg: Springer, 2020. s. 151–155.

³¹ LÜTTICKE, Marcus. No anonymity for sperm donors, court rules. In: *Dw.com* [online]. 2. 7. 2013 [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/noanonymityforspermdonorscourt-rules/a16582786>.

³² Samenspenderregister. In: *Bundesminister für Gesundheit* [online]. [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffvonaz/s/samenspenderregister.html>.

možnost přijmout zárodečné buňky od anonymního dárce, což je v rámci států západní Evropy spíše výjimkou. Přibližně každé desáté dítě v Dánsku je narozené za pomoci metod asistované reprodukce.³³

Základní premisou současné dánské právní úpravy asistované reprodukce s využitím darovaných zárodečných buněk je co největší volnost ve výběru nejvhodnějších podmínek pro konkrétní zájemce. Proto právní úprava umožňuje provést asistovanou reprodukci neplodným heterosexuálním pářím, ale také single ženám a lesbickým pářím.

V roce 2012 byla přijata novela³⁴ zákona o umělém oplodnění, která přinesla možnost zvolit mezi anonymním a neanonymním dárce zárodečných buněk. V praxi toto znamená, že si dárce sám může dobrovolně vybrat, jestli budou údaje identifikující jeho osobu uvedeny v záznamech vedených konkrétní klinikou, kterou si dárce vybral. Stejně tak má přijímající pár nebo jednotlivec možnost se rozhodnout, jestli přijmou buňky od anonymního nebo neanonymního dárce. Dítě má k identifikujícím informacím přístup od dovršení dospělosti, tj. dovršením 18 let věku, a k neidentifikujícím informacím již dovršením 16. roku života.

Dánská právní úprava je tak v podstatě kombinací českého a německého přístupu k právu znát svůj původ, je tedy zajištěna možnost volby mezi anonymním a neanonymním darováním, a to jak pro neplodný pár, tak pro dárce.³⁵ To dává dárce možnost se rozhodnout, zda chtějí umožnit potenciálním potomkům v budoucnu zjistit jejich identitu.

V souladu se současnou legislativou je otevřený přístup k požadovaným identifikujícím informacím o dárce. Nastane ovšem pouze v případech, kdy se sám dárce rozhodne pro *open donation* a zároveň příjemci tento typ darovaných buněk využijí. V ostatních případech dítě stále nemá možnost získat takové informace, které by mu pomohly genetického rodiče identifikovat. V tomto je tedy právní úprava shodná s tou českou, nicméně Dánsko na rozdíl od České republiky nečelí výtkám ze strany mezinárodního společenství. Prvním důvodem je souběžná existence *open donation*. Zároveň Dánsko neuplatnilo výhradu k čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, existuje zde tedy potenciálně vyšší právní ochrana nejlepších zájmů dítěte.³⁶ Dánský nejvyšší soud však v nedávné době judikoval, že zachovávání nejlepších zájmů dítěte nemusí nutně znamenat, že děti poznají své genetické rodiče, ale zejména že vyrůstají v harmonickém a úplném prostředí, kde je o ně postaráno.³⁷

³³ PROCTOR, Lucy. Why is IVF so popular in Denmark? In: *BBC.com* [online]. 20. září 2018 [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45512312>.

³⁴ Dánsko. Zákon č. 602 z 18. 6. 2012, kterým se mění zákon o umělém oplodnění „Lov om ændring af lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.“, ve znění pozdějších předpisů. Dostupný také z: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2010/1546>.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ ADOLPHSEN, Caroline. Children's Right to Family Life in Denmark. In: HAUGLI, Trude – NYLUND, Anna – SIGURDSEN, Randi – BENDIKSEN, R. L. *Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries*. Leiden: Brill Nijhoff, 2019.

³⁷ R. L. a ostatní vs. Dánsko z 7. 3. 2017 (č. 52629/11), odst. 39.

4. DOPORUČENÍ PRO ZMĚNU PRÁVNÍ ÚPRAVY

Z výše uvedeného vyplývá, že *open donation* je klíčem k zajištění práva znát svůj genetický původ v případech, které se týkají asistované reprodukce. Z posuzovaných států tuto variantu plně uplatňuje pouze Německo, tamní právní úprava je tedy z hlediska zajišťování a následného vymáhání práva znát svůj původ nejdále a v souladu s touto právní úpravou je nejvyšší šance na úspěšné dosažení práva. Právo znát svůj původ je tam zakotveno legislativně i ustálenou soudní praxí.³⁸ Osoba narozená z asistované reprodukce, zejména po změně legislativy, má tedy velmi vysokou šanci, že její snaha získat informace o genetickém rodiči bude naplněna. Dánský přístup si stále zachovává určitou konzervativnost, neboť anonymní darování zárodečných buněk je stále využíváno. V takových případech dítě nemá k identifikujícím informacím o genetickém rodiči přístup. Dánské soudy navíc prosazují zajištění zejména co nejlepších životních podmínek pro dítě, i za cenu toho, že tím bude zamezeno přístupu k informacím o genetických rodičích.³⁹ Dánsko tedy z pozice dítěte a jeho práva znát svůj původ v porovnání s Německem vychází podstatně hůře.⁴⁰ Nejhorší přístup k právu znát svůj původ je uplatňován v České republice, kde jiné než anonymní darování zárodečných buněk není možné. Osoby narozené z asistované reprodukce kromě přístupu k informacím o zdravotním stavu, které však nejsou v žádném případě identifikující, nemají možnost využít žádnou legální cestu, jak odhalit identitu svého genetického rodiče.⁴¹

Pokud bychom chtěli mít v České republice právní úpravu darování zárodečných buněk, která by co nejvíce zajišťovala výkon práva znát svůj původ, právní úprava by musela zajistit prolomení anonymity dárců. Navrhovaná změna by spočívala ve zpřístupnění informací o dárcích dětem, které dosáhly zletilosti. V Německu je již zavedena praxe, že děti mohou po dosažení 16 let získat informace o svém biologickém původu, pokud si to přejí.⁴² Tento model by mohl sloužit jako vzor pro změny v českém právním systému, díky kterým by dětem bylo umožněno po dosažení zletilosti získat informace o dárcích.

Odstranění anonymity dárců s sebou totiž nese spoustu dosud neexistujících problémů. Jednou z nejdůležitějších právních otázek, které by bylo potřeba vyřešit, je problematika příbuzenského vztahu mezi dárcem a dítětem. S tím souvisí také například otázka dědictví. Německá právní úprava vyšla při řešení otázky právního rodičovství dárců z logického předpokladu, že dárci darováním zárodečných

³⁸ TRAPPE, Heike. Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation. In: KREYENFELD, Michaela – KONIETZKA, Dirk (eds). *Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences*. Cham: Springer, 2017, s. 269–288.

³⁹ HERRMANN, Janne Rothmar. Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model. *European Journal of Health Law*. 2013, Vol. 20, No. 5, s. 508.

⁴⁰ HERRMANN, Janne Rothmar. *Assisted Reproduction in Denmark*. Working paper. University of Copenhagen, 2018.

⁴¹ Konference ESHRE a názvem European Atlas of Fertility Treatment Policies ze dne 10. prosince 2021, shrnutí dostupné z: <https://fertilityeurope.eu/europeanatlasof-fertilitytreatmentpolicies/>.

⁴² Samenspenderregister. In: *Bundesminister für Gesundheit* [online]. [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffvonaz/s/samenspenderregister.html>.

buněk automaticky souhlasí s tím, že nebude rodičem z právního hlediska.⁴³ Dánská právní úprava na rozdíl od české i německé povoluje tzv. domácí inseminaci⁴⁴ a zároveň možnost využít metod asistované reprodukce i single ženou nebo dvěma ženami.⁴⁵ V takových případech je nutné vyřešit otázku otcovství. Platí obecná domněnka, že otcem z právního hlediska není nikdy dárce, není-li stanoveno jinak. Dárce může být považován za otce pouze v případě, že v daném konkrétním případě sám souhlasí a ještě je jisté, že dítě opravdu bylo počato za využití spermií od tohoto dárce – v takovém případě dánská právní úprava hovoří o tzv. známém dárci. Rodičovství, respektive otcovství je vždy včas právně ošetřeno, nemůže tedy nastat spor v případě pozůstalostního řízení.⁴⁶

Nejvhodnější by bylo upravit otázku otcovství v případě darování zárodečných buněk přímo v občanském zákoníku v relevantních ustanoveních. Spolu s odstraněním anonymity by zároveň bylo třeba vyřešit praktickou stránku věci. Domnívám se, že by bylo nejvhodnější se vydat cestou, která funguje například v Německu nebo Nizozemsku⁴⁷, a to je zavedení centrálního registru dárců obsahujícího identifikující informace. Registr přináší nesporné výhody při monitoringu a regulaci počtu darování a využívání zárodečných buněk, jeho zásadní výhoda ale může spočívat v účinnějším přístupu k právu znát svůj původ. Jediní žadající o poskytnutí informací mohou v případě existence takového registru žádat přímo skrze s ním spojený úřad vedený státem, což by mělo být podstatně jednodušší než žádat jednotlivé kliniky.⁴⁸

Pokud by Česká republika nechtěla jít přímo cestou úplného odanonymizování, nabízí se varianta uplatňovaná v Dánsku, tedy kombinace anonymního i neanonymního darování, přičemž všichni zúčastnění by si mohli dopředu vybrat, kterou variantu zvolí. Tato varianta by se mohla zdát pro české poměry nejvhodnější, neboť Česká republika stejně jako Dánsko patří mezi vyhledávané státy při *reproflow*,⁴⁹ kdy si zahraniční páry vybírají, kterou zemi zvolí pro zákrok asistované reprodukce. Tímto krokem by tedy Česká republika nemusela o svou pozici přijít, stejně jako se tomu nestalo při změně dánské legislativy. Ačkoliv by se děti počatých z anonymně darované zárodečné buňky změna legislativy netýkala, díky možnosti dárce i přijímacího páru vybrat si, jakou variantu darování si pro sebe zvolí, by vzniklo určité procento těch, kteří zvolí neanonymní variantu. Tím pádem by také vzniklo alespoň nějaké

⁴³ § 1600d odst. 4 občanského zákoníku (Bürgerliches Gesetzbuch).

⁴⁴ Možnost vybrat si vlastního dárce, který bude osobně znát přijímající pár. Viz § 28 zákona č. 602 z 18. června 2012.

⁴⁵ CALHAS-JORGE, C. – DE GEYTER, Ch. – KUPKA, M. S. – WYNS, C. – MOCANU, E. – MOTRENKO, T. G. – SCARAVELLI, J. S. – VIDA KOVIC, S. – GOOSSENS, V. Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding and registries in European countries: The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE). *Human Reproduction Open*. 2020, Issue 1.

⁴⁶ HERRMANN, Janne Rothmar. *Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model*, s. 508.

⁴⁷ BOLT, Sophie – POSTEMA, Diny – VAN DEN HEIJ, Anouk – B. M. MAAS, A. Janneke. Anonymous Dutch sperm donors releasing their identity. *Hum Fertil*. 2021, Vol. 24, No. 1, s. 24–30.

⁴⁸ KÖPPEN, Saskia. *Samenspende Und Register*, s. 151–155.

⁴⁹ Přeshraniční pohyb neplodných párů hledající pro ně nejvýhodnější podmínky pro podstoupení asistované reprodukce.

procento takových dětí, které po dosažení určitého věku budou mít legální přístup k identifikujícím informacím o dárci.

Tato varianta změny právní úpravy se zdá být pro Českou republiku nejlepším prvním krokem, neboť by byla stále velmi kompromisní a rozhodně by v případech *open donation* lépe naplňovala právo znát svůj původ. Tato varianta by nicméně nutně vedla k tomu, že by děti ve stejném státu měly různá práva, přičemž o tom, jestli budou mít práv více nebo méně, by rozhodovali jejich rodiče. Nicméně tento dvojitý přístup k informacím už funguje v Dánsku a zdá se být funkčním.

Je ovšem třeba mít na paměti, že ani zákonné odstranění anonymity neznamena pro všechny okamžitou možnost zjistit svůj původ. Do hry totiž vstupují ještě další faktory, jako jsou například rodiče, kteří mohou v informování bránit.⁵⁰

ZÁVĚR

Tento článek se zabýval otázkou ochrany práva dítěte znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce v České republice, a to s ohledem na právní úpravy, které jsou v platnosti, a možnosti jejich reformy na základě přístupů aplikovaných v Německu a Dánsku.

Česká právní úprava práva znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce je ve srovnání s mezinárodními závazky a s postojem uplatňovaným v zahraničí nedostatečná. Neexistuje explicitní vnitrostátní právní předpis, který by se práva znát svůj původ týkal. České právní normy v současnosti kladou důraz na ochranu anonymity dárců, což vede k omezení práva dítěte znát své biologické rodiče. Toto omezení je v rozporu s mezinárodními úmluvami, které Česká republika ratifikovala, a může mít negativní dopad na psychologický a emocionální vývoj dětí narozených z asistované reprodukce. Příklady legislativ z Německa a Dánska poskytují inspiraci pro změny, které by umožnily lepší vyvážení práv dětí a dárců.

Pro Českou republiku by bylo vhodné zvážit úpravy, které by umožnily zpřístupnění identifikačních údajů dárců dětem po dosažení zletilosti, podobně jako to funguje v Německu. Zavedení systému informovaného souhlasu pro dárce, který by obsahoval možnost budoucího zveřejnění identity, by mohl přispět ke zvýšení transparentnosti a etičnosti procesu darování. Dále by bylo vhodné zřídit dobře regulovaný registr dárců, který by chránil osobní údaje, ale zároveň by umožnil dětem získat o svém původu informace, pokud by si to přály.

Jak je v českém právním řádu chráněno právo znát svůj původ v kontextu asistované reprodukce? Současná právní úprava poskytuje dětem omezenou možnost zjistit svůj biologický původ, což je výsledkem prioritizace anonymity dárců. Toto nastavení vyžaduje revizi, aby bylo možné lépe chránit práva dětí a zároveň respektovat práva dárců. Inspirace z Německa a Dánska ukazuje cesty, jakými by se mohla vydat česká legislativa. Zavedení volitelné anonymity a registru dárců by mohlo významně přispět k posílení práva dětí znát své biologické rodiče bez zásadního narušení soukromí dárců.

⁵⁰ READINGS, Jennifer. Secrecy, disclosure and everything inbetween: decisions of parents of children conceived by donor insemination, egg donation and surrogacy. *Reproductive medicine online*. 2011, č. 22, s. 485–495.

Tyto změny by přinesly České republice právní rámec, který by lépe odpovídal mezinárodním standardům ochrany práv dítěte a zároveň by respektoval práva a soukromí dárců. Je nezbytné, aby byly tyto změny provedeny po důkladných konzultacích s veřejností, odborníky a zainteresovanými stranami, aby bylo možné dosáhnout spravedlivého a efektivního řešení, které bude v souladu s etickými normami a právními principy.

Faktem je, že obecný trend v této oblasti je prosazování *open donation*. Je zřejmé, že se právo znát svůj původ dostává při své realizaci do konfliktu s právy ostatních zúčastněných, tedy zejména dárce a příjemce, kteří mohou mít většinou naopak zájem na zachování anonymity, ať už své, nebo někoho jiného. Takových konfliktů navzájem si odporujících práv je ale v celé oblasti práva spousta a vždy bude na uvážení zákonodárců, na kterou stranu spektra se přikloní. Zachovávání anonymity každopádně v důsledku znamená, že se právní úprava přiklání k ochraně práv dárců na jejich soukromí a k ochraně rodičů z právního hlediska. Pokud se však rodiče rozhodnou dítě o okolnostech jeho početí informovat, český právní řád pro ně nemá žádný další postup, dítě tedy zůstane ve slepé uličce.

REFERENČNÍ SEZNAM

ADOLPHSEN, Caroline. Children's Right to Family Life in Denmark. In: HAUGLI, Trude – NYLUND, Anna – SIGURDSEN, Randi – BENDIKSEN, R. L. *Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries*. Leiden: Brill Nijhoff, 2019.

BOLT, Sophie – POSTEMA, Diny – VAN DEN HEIJ, Anouk – B. M. MAAS, A. Janneke. Anonymous Dutch sperm donors releasing their identity. *Hum Fertil*. 2021, Vol. 24, No. 1, s. 24–30.

ESHRE Working Group on Reproductive Donation – KIRKMAN-BROWN, Jackson – CALHAZ-JORGE, Carlos – DANCET, Eline A. F. – LUNDIN, Kersti – MARTINS, Mariana – TILLEMANN, Kelly – THORN, Petra – VERMEULEN, Nathalie – FRITH, Lucy. Good practice recommendations for information provision for those involved in reproductive donation. *Human Reproduction Open*. 2022, No. 1.

Dánsko. Zákon č. 602 z 18. 6. 2012, kterým se mění zákon o umělém oplodnění „Lov om ændring af lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.“, ve znění pozdějších předpisů. Dostupný také z: <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2010/1546>.

DE MELO-MARTÍN, Inmaculada. The Ethics of Anonymous Gamete Donation: Is There a Right to Know One's Genetic Origins? *Hastings Center Report*. 2014, č. 2, s. 28–35.

DRAGHICI, Andreea – DIDEA Ionel – DUMINICA Ramona. The Right of Children to Know Their Parents – a Constitutive Element of the Child's Identity. *Acta Universitatis Danubius*. 2013, vol. 9, no. 1, s. 116.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv. In: *echr.coe.int* [online] [cit. 2024-02-14] Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf.

FREEMAN, Tabitha – GOLOMBOK, Susan. Donor insemination: a follow-up study of disclosure decisions, family relationships and child adjustment at adolescence. *Reproductive biomedicine online*. 2012, č. 25, s. 193–203.

FRINTA, Ondřej – FRINTOVÁ, Dita. Význam analýzy DNA: Nad jedním nálezem Ústavního soudu. In: RADVANOVA, S. (ed.). *Náhradní rodinná péče – představy a skutečnost (Realita a východiska v ČR)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009, s. 22.

HERRMANN, Janne Rothmar. Assisted Reproduction in Denmark. Kodaň, 2018. Working paper. University of Copenhagen.

HERRMANN, Janne Rothmar. Anonymity and Openness in Donor Conception: The New Danish Model. *European Journal of Health Law*. 2013, Vol. 20, No. 5.

ILLOI, Elena – BLAKE, Lucy – JADYA, Vasanti – ROMAN, Gabriela – GOLOMBOK Susan. The role of age of disclosure of biological origins in the psychological wellbeing of adolescents conceived by reproductive donation: a longitudinal study from age 1 to age 14. *Journal of child psychology and psychiatry*. 58, no. 3, 2017. s. 315–324.

MIČICOVÁ, Barbora. Implementace Úmluvy o právech dítěte v České republice. In: *psp.cz* [online]. Leden 2017 [cit. 2024-02-01]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=91260>.

Jäggi vs. Švýcarsko z 13. 7. 2006 (č. 58757/00), odst. 37.

KONEČNÁ, Hana. *Rodičem kdykoliv a jakkoliv?: Průvodce asistovanou reprodukcí a náhradní rodinnou péčí*. Praha: Mladá fronta, 2017.

Konference ESHRE a názvem European Atlas of Fertility Treatment Policies ze dne 10. prosince 2021, shrnutí dostupné z: <https://fertilityeurope.eu/europeanatlasoffertilitytreatmentpolicies/>.

KÖPPEN, Saskia. *Samenspende Und Register*. 1. vydání. Berlin/Heidelberg: Springer, 2020, s. 151–155.

KOVACS, Gabor Thomas – WISE, Sarah – FINCH, Sue. Keeping a child's donor sperm conception secret is not linked to family and child functioning during middle childhood: an Australian comparative study. *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology*. 2015, Vol. 55, No. 4, s. 390–396.

MITRA, Sayani. Crossborder reflows: Comparing the cases of India, Germany, and Israel. In: MITRA, Sayani – SCHICKTANZ, Silke – PATEL, Tulsi (eds). *Cross Cultural Comparisons on Surrogacy and Egg Donation*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018, s. 83–102.

Německo. Zákon ze dne 1. 1. 1900, občanský zákoník „Bürgerliches Gesetzbuch“, ve znění pozdějších předpisů. In: *Bundesgesetzblatt (BGBl.)*. Dostupný také z: <https://www.gesetzeiminternet.de/bgb/>.

LÜTTICKE, Marcus. No anonymity for sperm donors, court rules. In: *Dw.com* [online]. 2. 7. 2013 [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/noanonymityforspermdonorscourtrules/a16582786>.

Odièvre vs. Francie z 13. 2. 2003 (č. 42326/98).

R. L. a ostatní vs. Dánsko z 7. 3. 2017 (č. 52629/11), odst. 39.

RAVITSKY, Vardit. The Right to Know One's Genetic Origins and CrossBorder Medically Assisted Reproduction. *Israel journal of health policy research*. 2017, Vol. 6, No. 1, s. 2.

RAVITSKY, Vardit. "Knowing Where You Come From": The Rights of Donor-Conceived Individuals and the Meaning of Genetic Relatedness. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*. 2010, Vol. 11, No. 2 [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1171&context=mjlst>

READINGS, Jennifer. Secrecy, disclosure and everything inbetween: decisions of parents of children conceived by donor insemination, egg donation and surrogacy. *Reproductive medicine online*. 2011, č. 22.

Samenspenderregister. In: *Bundesminister für Gesundheit* [online]. [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/service/begriffvonaz/s/samenspenderregister.html>.

Sdělení č. 104/1991 Sb., ve znění sdělení č. 41/2010 Sb. m. s.

TRAPPE, Heike. Assisted reproductive technologies in Germany: A review of the current situation. In: KREYENFELD, Michaela – KONIETZKA, Dirk (eds). *Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences*. Cham: Springer, 2017, s. 269–288.

PROCTOR, Lucy. Why is IVF so popular in Denmark? In: *BBC.com* [online]. 20. září 2018 [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-45512312>.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.